

Za Jiřím Marešem (1942–2026)

V profesoru Jiřím Marešovi odešla osobnost, která v uplynulých dekáдах ovlivnila české vědy o vzdělávání i některé další disciplíny jako málokdo jiný. Ucelené pohledy na jeho život a dílo připravili relativně nedávno Eliška Walterová (2022) i Peter Gavora (2022), kteří ho znali podstatně déle a blíže než autor tohoto textu. O svém životě a práci Jiří vyprávěl zhruba ve stejné době Ivo Čermákovi v rozhovoru zařazeném do druhého svazku třídílné publikace reflektující vývoj československé psychologie po druhé světové válce (Čermák & Šíkl, 2022).¹ Další rozhovor připravili Tomáš Svatoš a Hana Lukášová (2022). V této krátké vzpomínce proto chci připomenout jen dva momenty, které podle mého názoru odborné působení Jiřího Mareše charakterizují: širokou škálu aktivit, v nichž byl zapojen a často je i vedl, a myšlenkový svorník jeho výzkumů.

Kolik aspektů má práce vědce

Původně jsem inspirován Filipem (2022) začal psát o přínosu Jiřího Mareše pro tři pilíře akademického života v pedagogice, psychologii, ale i zdravotnických oborech. Nakonec jsem ale skončil u deseti oblastí, které považuji za nezbytné pro fungování každé odborné obce. Snažíme se každý podle svých schopností přispívat k několika z nich. Marešův vklad byl ale zásadní v *každé* z těchto oblastí.

- Realizoval a často vedl řadu vědeckých výzkumů a publikoval původní výsledky. Je autorem nebo spoluautorem asi dvaceti monografií a stovek dalších odborných textů.
- Připravil množství přehledových studií, často do českého prostředí uvádějících důležitá témata. Sám přiznával, že ho otvírání nových problémů baví (Čermák & Šíkl, 2022, s. 117), při jejich zpracování však vždy prokázal hlubokou odbornou erudici i schopnost přiblížit je čtenářům. Kdysi jsem byl hrdý na to, že jsem v kontextu české pedagogiky poměrně brzy psal o přístupu založeném na dokladech; když však o stejném tématu

¹ Celou knihu, podávající pozoruhodné svědectví o tom, jak se v příbězích generace, která svou profesní dráhu zahajovala v šedesátých letech minulého století, protínaly velké a malé dějiny, moc doporučuji nejen psychologům.

o pár let později přednášel a publikoval Jiří (Mareš, 2009), pochopil jsem, o kolik výše jeho analýzy nastavují latku (srovnej také Štech, 2026).

- Přednášel, školil řadu mladších odborníků a ovlivňoval přípravu učitelů i specialistů dalších oborů pracemi o vysokoškolské výuce včetně její evaluace.
- Podobně velký význam měly jeho učebnice (za všechny *Pedagogická psychologie* – Mareš, 2013), přednášky, kurzy a semináře, publikace o metodologii vědecké práce nebo překlady zahraničních odborných textů. Pečoval také o terminologii pedagogické psychologie i souvisejících podoborů – podílel se na *Pedagogickém slovníku* (Průcha et al., 1995 a další vydání) i na dvojazyčných odborných slovnících (Gavora & Mareš, 1998; Mareš & Gavora, 1999).
- Na systémové úrovni pečoval o kvalitu vysokého školství a vědy dlouholetým působením v státních orgánech a institucích jako Akreditační komise vlády (do roku 2016 předchůdkyně Národního akreditačního úřadu pro terciární vzdělávání), Rada vlády pro výzkum, vývoj a inovace, Grantová agentura ČR. Při tom po roce 1989 v mnoha případech spoluvytvářel koncepci celých vědních oblastí, které měly dané orgány na starosti.
- Přebíral odpovědnost za vedení akademických pracovišť. Ač nelékař, byl přednostou Ústavu sociálního lékařství LF UK v Hradci Králové (1992–2008), nepřetržitě od roku 2001 byl členem vědecké rady Univerzity Karlovy, působil ve vědeckých a oborových radách řady fakult nebo v Radě pro vnitřní hodnocení UK.
- Byl dlouholetým výkonným redaktorem časopisu *Pedagogika* a členem redakčních rad dalších časopisů jako *Školský psycholog* / *Školní psycholog*, *Ošetřovatelství* aj. Přispíval ke kvalitě odborných textů také jako vyhledávaný recenzent a oponent.
- Organizoval řadu vědeckých konferencí a dalších akcí, díky kterým k nám přijížděli i přední zahraniční odborníci z oborů, v nichž působil.
- Stal se výraznou osobností řady profesních organizací. Stál u zrodu České asociace pedagogického výzkumu (ČAPV) a po několik desetiletí se významně podílel na jejím fungování, od roku 2019 jako čestný člen. Podobně významnou roli sehrál v česko-slovenských asociacích školních psychologů nebo v sekci zdraví Českomoravské psychologické společnosti. Byl členem mezinárodních organizací jako International School Psychology Association a International Association for the Study of Pain.
- Vždy se snažil o praktický dopad své vědecké práce. Vytvořil nebo adaptoval řadu nástrojů pro klinickou a školní praxi a propojoval akademické výzkumníky nejen s učiteli a dalšími pracovníky působícími ve školství a zdravotnictví, ale třeba i s vojáky speciálních jednotek Armády ČR.

Jak rozumět náročným situacím a obstát v nich

Pohled i jen na první z uvedených oblastí, na J. Marešem sledované a řešené výzkumné otázky, může – jak sám říká – „navodit dojem jakéhosi tékání od tématu k tématu“. Ale hned dodává, že napříč jednotlivými tématy nachází vnitřní souvislost a snaží se „hlouběji poznávat náročné situace a ze získaných odborných poznatků odvodit doporučení, jak lidem v takových situacích lépe pomáhat“ (Svatoš & Lukášová, s. 448). Domnívám se, že

Jiřího vždy také zajímalo, jak a proč různí lidé běžné i náročné situace odlišně chápou, prožívají a v nich různě jednají.

Náročné situace jsou nepochybně to, co nás každého potkává, s čím se potřebujeme a snažíme vyrovnávat. Kromě situací v našich individuálních životech dnes vnímáme mnohé projevy „polykrize“. A tady vidím klíčový odkaz Jiřího Mareše jako vědce a člověka, který prožil větší část svého života v nesvobodné zemi. Dokázal si uchovat integritu, nezaplést se (nakolik to vůbec bylo možné) s mocí, bránit zlu, pracovat a pomáhat tam, kde to šlo. To vyžadovalo, aby byl někdy pevný a náročný, ale současně jsem ho vždy vnímal jako noblesního a lidského. Ve svých výzkumech ukazoval, že život v autoritářských systémech (ale i v méně extrémních situacích) vystavuje lidi jako zdravotníky a učitele morálnímu distresu (Mareš, 2017) spojenému s pokyny nadřízených, s nimiž nesouhlasí, ale které není snadné odmítnout. Pak je zřejmé, že odpor profesionálů vůči požadavkům na změny nemusí být vždy chápán negativně, často je důležitý pro stabilitu systému a brání nedomyšleným reformám a nevhodným inovacím (Mareš, 2018). Zájem o pozitivní pohled na lidské jednání přivedl Jiřího také k tématu posttraumatického rozvoje, jehož prostřednictvím může dokonce i traumatická zkušenost člověku pomoci dostat se výš, k větší zralosti a práci pro druhé (Mareš, 2012).

Jiří se ve svém životním postoji hlásil k odkazu svých předků z matčiny strany z Valašska: „Všichni mí historičtí příbuzní (...) byli tajní evangelíci, kteří přežili veškerá pronásledování až k tolerančnímu patentu a pak se přihlásili ke své víře. Vydrželi všechny ústrky. (...) Dalo by se to shrnout do otázky: Proč by se měl člověk hroutit?“ (Čermák & Šikl, 2022, s. 119).

Milý Jiří, děkujeme za vše, cos pro vědy o vzdělávání a další obory udělal, za tvé myšlenky, a hlavně za tvůj příklad. Je v tom naděje, že i v nelehkých dobách lze prožít naplněný a smysluplný život.

Literatura

- Čermák, I., & Šikl, R. (2022). *Příběh československé psychologie 2. Rozhovory s osobnostmi oboru*. Portál.
- Filip, M. (2022). Jiří Mareš: osvícenec mezi psychology. In I. Čermák & R. Šikl (Eds.), *Příběh československé psychologie 2. Rozhovory s osobnostmi oboru* (s. 126–127). Portál.
- Gavora, P. (2022). Prof. Jiří Mareš jubiluje. *E-psychologie*, 16(3), 56–60. <https://doi.org/10.29364/epsy.451>
- Gavora, P., & Mareš, J. (1998). *Anglicko-slovenský pedagogický slovník* (2. vyd.). Iris.
- Mareš, J., & Gavora, P. (1999). *Anglicko-český pedagogický slovník*. Portál.
- Mareš, J. (2009). Edukace založená na důkazech: Inspirace pro pedagogický výzkum i školní praxi. *Pedagogika*, 59(3), 232–258.
- Mareš, J. (2012). *Posttraumatický rozvoj člověka*. Grada.
- Mareš, J. (2013). *Pedagogická psychologie*. Portál.
- Mareš, J. (2017). Morální distres učitelů – skrytý problém. *Pedagogika*, 67(1), 27–55. <https://doi.org/10.14712/23362189.2017.390>
- Mareš, J. (2018). Odpor učitelů vůči změnám ve škole a ve školství. *Pedagogika*, 68(2), 173–200. <https://doi.org/10.14712/23362189.2018.1090>
- Průcha, J., Walterová, E., & Mareš, J. (1995). *Pedagogický slovník* (1. vyd.). Portál.
- Svatoš, T., & Lukášová, H. (2022). K jubileu profesora Jiřího Mareše. *Pedagogika*, 72(3), 445–450. <https://doi.org/10.14712/23362189.2022.2259>

- Štech, S. (2026). Přínosy a rizika evidence-based pedagogického výzkumu v éře výkonnosti a efektivity: Kritický esej. *Studia paedagogica*, 31(1), 89–114.
- Walterová, E. (2022). Jiří Mareš jubilující. *Pedagogika*, 72(3), 438–442. <https://doi.org/10.14712/23362189.2022.2262>

Dominik Dvořák
Pedagogická fakulta UK, Ústav výzkumu a rozvoje vzdělávání
dominik.dvorak@pedf.cuni.cz
 <https://orcid.org/0000-0002-9333-1751>